

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ГРИЗОГЛАЗОВА Таміла Іванівна

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОГО ДОСВІДУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОЇ КАЗКИ

ІЗ.00.01 - Теорія і історія педагогіки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1994

Дисертація в рукопис

Робота виконана в Інституті педагогіки АПН України

Науковий керівник - кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
МИРОПОЛЬСЬКА Н.Є.

Офіційні опоненти - доктор педагогічних наук,
професор КОВАЛЬ Л.Г.
- кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
ПІДГОРНА Н.І.

Провідна установа - Полтавський державний педагогічний
інститут ім.В.Г.Короленка

Захист відбудеться " 25 " квітня 1994 року о
15 год. на засіданні спеціалізованої ради К 068.18.15 по
присудженню наукового ступеня кандидата педагогічних наук
у Київському університеті ім.Тараса Шевченка / 252601,Київ,
вул.Володимирська, 60; ауд.330 /

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці
Київського університету ім.Тараса Шевченка

Автореферат розісланий " 25 " березня 1994 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради

Катин С.О.

ДВ - 29.05.71

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Процеси державного відродження України зумовлені гострою потребою духовного оновлення суспільства, важливим фактором якого є моральний розвиток особистості. Саме моральністю вимірюється міра її людяності, соціальна цінність. Тому проблема становлення та затвердження моральних засад особистості, вирішенню якої присвячене дане дослідження, належить до числа найактуальніших.

Проблема морального виховання посідає значне місце в працях багатьох вчених. Її філософські аспекти розглядаються в роботах С.Ф.Анісімова, Л.М.Архангельського, В.О.Блюмкіна, О.Г.Дробницького, М.С.Кагана, П.В.Корнієва, Л.Т.Лавчук, В.К.Скаторщикова, Ю.М.Смоленцева, А.І.Титаренко, О.І.Фортової, Ф.М.Шербака, С.М.Шендрика та ін. В дослідженнях цих авторів висвітлюються основні аспекти згадуваного явища, зміст та передумови організації морального виховання.

В педагогічних працях Р.Г.Амосової, В.О.Білоусової, О.С.Богданової, М.І.Болдырева, С.В.Бондаревської, Т.Ф.Вербової, Л.А.Висотіної, І.С.Мар'єнка, О.М.Олексюк, Н.І.Підгорної, К.Д.Радіної, В.І.Петрової, С.Р.Хлебик, Л.В.Чекараміт, В.М.Чорнокозової, І.І.Чорнокозова та ін. розглядаються загальні закономірності формування моральних засад школярів.

Психологічний зміст основних чинників моральності особи - почуттів, свідомості, поведінки та механізмів їх співвідношення подано в роботах В.Г.Анан'єва, І.Д.Бєха, Л.І.Божович, Л.В.Занкова, О.Г.Ковальова, В.К.Котирло, О.І.Кульчицької, О.М.Леонт'єва, Г.О.Люблінської, В.М.Мясицева, С.Л.Рубінштейна, О.К.Тихомирова, В.Ф.Чудновського, Д.Б.Ельконіна, П.М.Якобсона, С.Г.Якобсон, М.Г.Яновської.

Проте гострі потреби морального відродження нашого суспільства спричиняють сьогодні необхідність у загальноєдиного підходу до вирішення цієї проблеми, що відбивається у єдиному понятті – моральний досвід, яке визначається нами як синтетичне утворення логічно взаємопов'язаних компонентів: емоційно-чуттєвого, емоційно-усвідомленого та емоційно-діяльного.

У формуванні морального досвіду важливим етапом є молодший шкільний вік. Чутливість, підвищена емоційна сприйнятливність до навколишнього світу є свідченням того, що цей віковий період – найважливіший і, разом з тим, найсприятливіший для морального розвитку особи.

В філософських, педагогічних працях та роботах психологів підкреслюється велика роль мистецтва в оптимізації процесу морального виховання учнів: художні засоби підсилюють етичні істини, що сприяє значно глибшому проникненню в їх зміст.

У зв'язку з цим набуває важливого значення розгляд проблеми морального становлення школярів за допомогою його засобів. Сила впливу останніх має певні переваги в галузі музичного мистецтва, спроможного найсильніше торкатися емоційної сфери дітей та стимулювати психологічні процеси осягнення етичних норм, що засвоюються, перш за все, шляхом їх переживання, а не формального запам'ятовування: реципієнт має змогу пережити почуття, думки та вчинки інших людей. Саме в таких ситуаціях пробуджуються його особисті моральні почуття, мотиви поведінки.

Тому важливе значення для даного дослідження мають кандидатські дисертації О.М.Олексюк та С.Р.Хлебик, виконані в останні роки в Україні та присвячені проблемам формування морального досвіду особи на матеріалі музики.

Серед багатьох видів музичного мистецтва найближчим до

природи дітей молодшого шкільного віку є музична казка. Емоційно-моральний вплив її ідей, носіями яких є доступні та конкретні образи, підсилюється музикою. Саме вона своїми найтоншими засобами привертає дітей до краси та добра. В музичних казках в гіпертрофованому вигляді підкреслюється велич краси та добра, потворність зла. В цьому полягає виховний вплив ідей таких казок.

Проте аналіз музикознавчої та педагогічної літератури показав, що спеціальних досліджень, присвячених питанням висвітлення музичної казки як окремої сфери музичної творчості та важливого засобу морального виховання школярів, на сьогоднішній день майже не існує. В галузі музикознавства є роботи Б.В.Асаф'єва, С.Я.Василенка, Н.М.Владикіної-Бачинської, С.Б.Долінської, Д.В.Житомирського, О.М.Орлової, М.Є.Тараканова, адресовані фахівцям; Л.М.Корсунської, Г.Я.Левашової, О.І.Прохорової, Т.А.Хопрової та ін. - дітям та юнакам у формі розповідей про окремі її жанри. В педагогічному аспекті, у виховному плані розглядається лише один із них - дитяча опера / в працях С.М.Абраменко, І.М.Галдової, Л.О.Хлебнікової, публікаціях О.А.Комаровської, О.П.Щолокової /. А тому педагогічна наука потребує необхідних досліджень, у яких висвітлювалися б специфіка, виховні особливості та можливості використання її жанрів в учбово-виховному процесі на уроці.

Таким чином, вивчення та аналіз літератури, педагогічного досвіду, практики морального виховання в школі свідчать, що у роботі з учнями молодшого шкільного віку існують протиріччя між необхідністю етичного виховання засобами музичного мистецтва та мірою опрацювання проблеми формування морального досвіду учнів засобами музичної казки.

Актуальність проблеми зумовила вибір теми дослідження:
Формування морального досвіду молодших школярів засобами музичної казки.

Об'єкт дослідження – моральне виховання молодших школярів.

Предмет дослідження – процес формування морального досвіду учнів молодших класів / на матеріалі музичної казки /.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити організаційно-методичну систему формування морального досвіду молодших школярів засобами музичної казки.

Вихідною для дослідження стала гіпотеза про те, що висока ефективність формування морального досвіду учнів початкових класів може бути досягнута завдяки впровадженню організаційно-методичної системи, що передбачає стимулювання процесу емоційного осягнення моральних ідей творів, їх усвідомлення та реального втілення в музично-творчій діяльності школярів.

З урахуванням мети та гіпотези дослідження визначені такі завдання:

- розробити та обґрунтувати педагогічний зміст категорії "моральний досвід";
- розкрити природу, специфіку та виховний потенціал музичної казки як важливого засобу етичного виховання школярів;
- обґрунтувати та експериментально перевірити організаційно-методичну систему формування морального досвіду учнів засобами музичної казки;
- визначити показники та рівні сформованості морального досвіду молодших школярів;
- розробити методичні рекомендації для вчителів з

морального виховання молодших школярів засобами музичної казки.

Методологічною основою дослідження стали положення філософії про суть та структуру категорій "досвід", "моральний досвід"; педагогічної, психологічної наук про моральний розвиток молодших школярів; теорії музикознавства та музичної педагогіки про суть і виховне значення музичної казки.

У процесі дослідження застосовувались методи: аналіз філософської, психолого-педагогічної, музикознавчої літератури; вивчення передового педагогічного досвіду організації морального виховання засобами музичного мистецтва в цілому та музичної казки зокрема; педагогічний експеримент, спостереження, анкетування, інтерв'ювання, бесіди, статистичні методи обробки експериментальних даних.

База дослідження. Дослідно-експериментальною роботою охоплено 462 учнів I-3 класів СШ № 78, 148, 224, 272, 287 м.Киева та шкіл с.Олександрівки, с.Демківки Вінницької області.

На першому етапі дослідження / 1990-1991 / аналізувались філософські, психолого-педагогічні, музикознавчі праці з даної проблеми. Сформульовані основні положення роботи, гіпотеза, завдання та розроблена методика експериментальної роботи.

На другому етапі / 1991-1992 / проведено констатуюче дослідження з метою визначення вихідних даних про стан розвитку морального досвіду молодших школярів, обґрунтована організаційно-методична система його формування.

На третьому етапі / 1992-1993 / під час дослідно-експериментальної роботи перевірялась ефективність розробленої системи поетапного формування морального досвіду учнів

молодших класів, аналізувались результати її впровадження за допомогою статистичної обробки даних.

Наукова новизна дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні природи, специфіки, виховного потенціалу музичної казки як соціокультурного феномену / виконано вперше/; розробці та експериментальній перевірці організаційно-методичної системи ефективного формування морального досвіду молодших школярів засобами музичної казки; визначенні показників та рівнів сформованості морального досвіду учнів.

Теоретичну значущість дослідження складають:

- обґрунтування змісту основних компонентів морального досвіду молодших школярів;
- розширення знань з питань використання різних жанрів музичної казки в учбово-виховному процесі на уроках музики в школі.

Практичне значення роботи полягає у розробці методичних рекомендацій для вчителів з морального виховання учнів молодших класів засобами музичної казки. Матеріали теоретичної та експериментальної частин дослідження відображені в публікаціях і можуть використовуватись при розробці спецкурсів та практикумів з організації етичного виховання школярів засобами музичної казки в процесі підготовки студентів музично-педагогічних факультетів до практичної діяльності в школі.

Достовірність наукових положень, висновків та рекомендацій забезпечується результатами дослідно-експериментальної роботи, кількісної та якісної обробки одержаних даних, використанням методів, адекватних висунутим завданням.

На захист виносять о л :

- педагогічна інтерпретація поняття "моральний досвід";
- положення про те, що ефективним засобом формування морального досвіду учнів молодших класів є музична казка;
- організаційно-методична система поетапного формування його рівнів: емоційно-чуттєвого, емоційно-усвідомленого та емоційно-діяльного.

А пробація результатів дослідження здійснювалась безпосередньо у педагогічній діяльності автора. Основні положення дослідження обговорювались на конференціях: "Шляхи удосконалення художньо-естетичної освіти учнівської молоді в умовах відродження національної культури" / Київ, квітень 1992 /, "Культура України: історія і сучасність" / Харків, жовтень 1992 /, в окремих публікаціях автора в збірках:

"Посібник з методики музичного виховання в Україні / методичні рекомендації для вчителів музики з морального виховання учнів молодших класів засобами музичної казки /, "Теоретические вопросы нравственного и эстетического воспитания", "Эстетическое воспитание молодежи средствами искусства".

СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтована актуальність проблеми, сформульовані об'єкт, предмет дослідження, його мета, гіпотеза, завдання, методи, визначена наукова новизна, теоретичне та практичне значення роботи, що виноситься на захист.

У першому розділі "Формування морального досвіду молодших школярів як педагогічна проблема" здійснено ана-

ліз, обґрунтування змісту та структури поняття "моральний досвід" крізь призму дослідження суті загальної категорії "досвід", що викристалізовувалась протягом століть. Виявлені також особливості та початковий рівень сформованості морального досвіду молодших школярів, визначена специфіка та виховне значення музичної казки в етичному розвитку учнів.

Автор знайомить з поняттям "досвід", що визначає сферу чуттєвого, свідомого ставлення людини до навколишнього світу, результатом якого є набуті знання, вміння та навички.

У сучасній філософській літературі різні грані досвіду досліджені в працях О.Н.Аверіна, І.М.Омел'яненка, І.А.Зязьна, В.П.Іванова, П.В.Корнєєва, Т.Й.Ойзермана, В.Г.Панова, М.Н.Руткевича та ін. Найчастіше досвід розглядається вченими в гносеологічному аспекті, в плані розкриття категорії "практика". Сутність досвіду в філософії визначається трьома поняттями: чуттєвий, теоретичний та практичний. Кожне значення досвіду вміщує певний рівень інших його аспектів і тому в окремому вигляді майже не існує. Саме діалектичний взаємозв'язок всіх компонентів і визначає головну його суть.

Цінність життєвого досвіду особи вимірюється її етичним змістом. Тому у загальній системі суспільного досвіду саме моральному належить провідна роль.

Р.Г.Амосова, О.С.Богданова, Н.І.Болдирев, Т.Ф.Вєрбова, Л.А.Висотіна, І.С.Мар'єнко, О.М.Олексюк, Г.І.Погорєлов, К.Д.Радіна, С.Р.Хлєбїк формування морального досвіду вважають основою етичного виховання особи.

Окреслюючи головні його аспекти, основну частину авторів об'єднують погляди на суть морального досвіду, що полягає у взаємозв'язку моральних почуттів, свідомості та поведінки. Вод-

ночас значно менше уваги та зусиль зосереджено на розробці питань взаємодії кожного з компонентів морального досвіду, механізмів їх функціонування у межах даного явища.

У визначенні логіки розвитку зазначених компонентів ми виходили з основних положень етики, висунутих такими вченими, як С.Ф.Анісімов, І.А.Зязки, М.С.Каган, П.В.Корнєєв, В.Г.Панов, О.І.Титаренко; Е.П.Козлов, Г.Х.Шингаров, П.М.Якобсон; Л.А.Висотіна, Т.М.Гаврилова, І.С.Мар'єнко та ін. про те, що моральна суть особи зумовлена процесом її внутрішнього усвідомлення та переживання свого ставлення до етичних цінностей суспільства, особистих вчинків, що згодом визначає суть її поведінки. Відносно дітей молодшого шкільного віку, саме емоційне ставлення до етичних норм, особистих чи чужих вчинків виникає раніше смислового. Тому з урахуванням філософського, психолого-педагогічного тлумачень вихідних моментів досвіду як загального явища, морального розвитку особистості, процесу сприймання етичних цінностей творів музичного мистецтва, а також вікових особливостей молодших школярів, ми вважаємо, що саме емоційний досвід є вихідним у формуванні морального досвіду учнів. Дане принципове положення узгоджується з висунутою в теорії та практиці морального виховання проблемою розвитку почуттів, що стала пріоритетною, бо формальне знання норм моралі без чуттєвого їх осягнення не призводить до відповідної поведінки.

Другим аспектом морального досвіду є емоційно-усвідомлений, де на емоційно-чуттєвій основі розвиваються процеси пізнання, усвідомлення етичних цінностей та особистого ставлення до них.

На емоційно-діяльному рівні / третій компонент морального досвіду / акумулюються пережиті та усвідомлені почуття, ідеали, уявлення, що переносяться на конкретні ситуації та зароджуються

знову.

Таким чином, внутрішня логіка послідовності кожного з компонентів морального досвіду визначається нами як поступове осягнення їх рівнів: емоційно-чуттєвого, емоційно-усвідомленого та емоційно-діяльного.

Констатуючий експеримент передбачав виявлення особливостей емоційно-чуттєвого сприймання музики молодшими школярами, вивчення етичних уявлень та оцінок дітей, можливостей осягнення ними моральної суті художніх образів музичних творів, визначення змісту музично-творчої діяльності, а також місця музичної казки в морально-естетичному вихованні школярів. Під час його проведення були одержані дані про початковий стан розвитку кожного з компонентів морального досвіду молодших школярів:

емоційно-чуттєвий / більшість учнів, тобто 86% із загальної кількості 161 чол., зуміли емоційно сприйняти образний зміст музичних творів, що свідчить про наявність відповідного емоційного потенціалу дітей даної вікової групи як основи для подальшого формування чуттєвого рівня морального досвіду /;

емоційно-усвідомлений / молодші школярі мають запас елементарних етичних понять, проте не можна вважати його достатнім для морального розвитку учнів. Здебільшого етичні уяви дітей - результат визначення їхньої суті, яка походить від узагальнення обмежених життєво-побутових ситуацій, а не високих моральних ідей творів літератури чи мистецтва /;

емоційно-діяльний / учні не підготовлені до участі в різноманітних формах музично-творчої діяльності і тому у запропонованих нами інсценізаціях та театралізованих іграх вони не змогли розкрити свої творчі можливості, чуттєве та свідоме ставлення до певних моральних стосунків, що розгорталися у

деяких казкових ситуаціях /.

Під час дослідження було виявлено, що музична казка як найцікавіший та найдоступніший вид музичної творчості не посідає належного місця в процесі морально-естетичного виховання школярів.

У зв'язку з цим виникла необхідність проаналізувати та теоретично обґрунтувати її зміст, сутність, виховні можливості.

Виходячи із характеру образності та способу втілення, ми дійшли висновку, що музична казка - це сфера музично-драматичної творчості, що охоплює твори різних жанрів / пісні, ораторії, хорові сюїти, симфонічні твори, балети, опери та оперети /, зміст яких, підпорядкований фантастичному сюжету, містить морально-естетичні, суспільні, соціальні ідеї, що втілені за допомогою музично-естетичних засобів виразності.

Музична казка має великі можливості виховного впливу. Музика в таких казках відтворює внутрішню структуру почуттів, які визначаються інтонацією, темпом, динамікою, тембром, гармонією, ладом, стимулює психологічні процеси сприймання.

Виховне значення музичних казок впливає з того, що музика своїми найтоншими засобами привертає дітей до краси та добра, які стають своєрідними точками перетину етичного та естетичного. Моральні поняття в музичних казках завжди мають естетичне вираження, а естетичні ідеали, в свою чергу, пробуджують моральну сферу дітей. Саме через сприймання естетичних особливостей образів досягається розуміння їх моральної сутності. Тут естетичними засобами звеличується добро, засуджується зло. Внутрішня спорідненість ідей калокататії - головна суть таких казок.

Невід'ємний внутрішній елемент їх змісту - дидактичність. Повчальність походить від гіпертрофованого виділення засобами

музики усього потворного, висвітлення прекрасно доброго, що сприяє підвищенню ефективності виховного впливу моральних ідей на почуття та свідомість дітей.

Доступність, конкретність образів музичних казок впливає з їх сюжетності і програмності як одного з принципів побудови даних творів.

При розгляданні проблеми, пов'язаної із дослідженням суті та особливостей музичної казки в музикознавчій та музично-педагогічній літературі, було виявлено, що й понині немає праць, присвячених питанням визначення казки як окремого виду музичної творчості з багатим потенціалом виховного впливу.

У дослідженні підкреслюється думка про те, що вивчення та робота з музичною казкою вимагає й іншого підходу до організації та методичного забезпечення уроків музики в школі, який виключає її фрагментарне використання. Адже вирішення завдань морального виховання молодших школярів передбачає цілісність осягнення її етичних ідей, яка базується на єдності почуттів, свідомого ставлення до них та діяльного відтворення.

У другому розділі "Педагогічне керівництво процесом формування морального досвіду молодших школярів засобами музичної казки" обґрунтовується організаційно-методична система формування морального досвіду молодших школярів засобами музичної казки в умовах урочної діяльності, висвітлюється дослідно-експериментальна робота на формулюючому етапі, здійснюється аналіз результатів дослідження.

Логіка процесу формування морального досвіду - це послідовне переведення учнів з емоційного рівня осягнення етичних ідей до рівня їх усвідомлення та діяльного втілення. Їй підпорядковані наступні напрямки педагогічного керівництва: I/ зба-

гачення емоційного досвіду учнів засобами музичної казки; 2/ стимулювання процесу усвідомлення її морально-естетичного змісту; 3/ організація музично-творчої діяльності для практичної реалізації емоційно-чуттєвого та емоційно-усвідомленого компонентів морального досвіду.

Відповідно до цього, організаційно-методична система педагогічного керівництва складається з трьох етапів: I етап - формування емоційного досвіду учнів; II - формування моральної свідомості; III - розвиток моральних основ поведінки.

Процес формування морального досвіду розпочинається із зародження емоційно-чуттєвої основи, розвитку здібностей переживання змістовної суті музичних казок, адже етичні цінності доносяться до свідомості через емоційні канали; в їх надрах формуються моральні переконання, мотиви поведінки, зумовлені внутрішніми особливостями розвитку моральних почуттів, свідомості.

З урахуванням цих положень педагогічне керівництво процесом формування емоційного досвіду учнів необхідно здійснювати в умовах створення особливої психологічної атмосфери сприймання, яка б сприяла пробудженню та активізації чуттєвого осягнення моральних ідей творів. В ролі провідних було обрано такі методи: наочно-слуховий, метод "емоційного навчання". Суть першого полягає у створенні в класі зовнішнього плану атмосфери, де відбуваються певні казкові дії, оскільки через призму наочності та конкретності учні цього віку краще сприймають музичні твори; "живе" виконання їх вчителем, що значно глибше торкається почуттів, свідомості; психологічний та педагогічний вплив вчителя / його захопленість, експресивність, емоційність, інтонація мови та ін. /. Метод "емоційного навчання" - це виховання учнів через організацію емоційного впливу на них як музики, так і

вчителя, що передбачає необхідність зумовлення того чи іншого почуття.

Формування моральної свідомості – подальше поглиблення зароджених в процесі сприймання почуттів на рівні їх усвідомлення, розвитку навичок аналізу етичного змісту казок.

З усіх можливих шляхів фіксації моральних почуттів перевага була надана вербальному. У даному випадку в дослідженні обрано позицію багатьох вчених / В.К.Білобородової, І.Л.Вахнянської, О.Н.Лука, А.О.Пілічюскаса, Н.Г.Тагільцевої та ін. / відносно того, що вербалізація – найоптимальніший варіант переведення почуттів з неусвідомленого рівня в усвідомлений: міміка, жести, інтонація мови дітей складають враження відвертості, адекватності зі своїми почуттями. Враховуючи вікову обмеженість словникового запасу, визнано за необхідне застосування дидактичного матеріалу – таблиць зі словами-ознаками, за допомогою яких у складних ситуаціях школярі змогли б знайти необхідний еквівалент. Основу таблиць складає словник ознак характеру звучання музики В.Г.Раїнікова, який має для даного дослідження певну цінність: багато з визначень містять в собі як естетичний, так і етичний зміст. Це значно розширює можливості переведення естетичної характеристики в етичну і навпаки. Оптимізації процесу усвідомлення моральної суті через осягнення естетичного змісту казок сприяє проведена автором модифікація даного словника, в результаті якої етичні та естетичні ознаки були умовно розведені з метою диференціації, кращого розуміння дітьми значення кожної з них.

В процесі осмислення морального та естетичного в казці, а також розширення музично-естетичних та етичних знань застосовувались такі методи, як аналіз-розбір творів та аналіз-бесіда.

Перший з них, включаючи прийом деструкції / руйнування початкового музичного образу /, дидактичну гру – музичне лото та створення колекції героїв казок розглядається як спосіб діяльності учнів та вчителя, спрямованої на усвідомлення морально-естетичної суті образного змісту казок, виходячи з логіки музичної композиції через окреслення основних смислових компонентів та їх носіїв – засобів виразності.

Після аналізу-розбору доцільним є проведення аналізу-бесіди про значення та суть моральних ідей творів.

Завершальною ланкою даної роботи, де вивіряється її результативність, є самостійне виконання творчих завдань: завершення "незакінченої казки", створення сюжету до інструментальних казкових творів тощо.

Усвідомлені почуття, моральні оцінки, уяви школярів реалізуються в діяльності / інсценізаціях, імпровізаціях, театралізованих іграх /. Це третій етап їх поглиблення, актуалізації та перевірки.

Апробація організаційно-методичної системи становлення морального досвіду учнів відбувалась під час проведення формуючого експерименту. Для його реалізації було обрано одногруповий план з проміжним контролем, що передбачає організацію виховного процесу за участю лише експериментальних груп, без залучення контрольних. Це пов'язано з тим, що запропонована модель поетапної побудови уроку, оснований на опануванні морально-естетичного змісту тієї чи іншої казки на кожному з них, як цілісна система ще не застосовується сьогодні в школі. Тому залучення контрольних груп негативно позначилося б на чистоті експерименту. Проміжний контроль дозволив прослідкувати за динамікою формування морального досвіду школярів.

Процес експериментального формування морального досвіду учнів був умовно розділений на три етапи: розвиток емоційно-чуттєвої сфери досвіду, моральної свідомості та основ поведінки.

Результати становлення морального досвіду на першому етапі свідчать про те, що позитивні досягнення у підвищенні емоційно-чуттєвого рівня школярів одержано завдяки застосуванню в даному процесі методів: наочно-слухового, "емоційного навчіння", вмілому відтворенню вчителем емоційно-образного змісту казок під час їх ілюстрації на початковому етапі ознайомлення з ними учнів, його психологічному та педагогічному впливу, що сприяло збудженню та активізації емоційно-моральної чутливості як основи зародження почуттів школярів.

На другому етапі формування морального досвіду учнів усвідомленню моральних ідей музичних казок сприяли: аналіз-розбір творів та аналіз-бесіди. Поступово в процесі колективного обговорення у школярів вироблялись особисті оцінні судження, розширювались уява та поняття. Учні вчилися аналізувати зміст музичних казок, визначати моральну суть їх ідей. Результативність такої роботи позитивно позначилась на виконанні самостійних завдань: створенні колекції казкових героїв – носіїв певних моральних ідеалів, завершенні "незакінченої казки".

На третьому, емоційно-діяльному рівні морального досвіду, показником виховного ефекту роботи по його формуванню, проведеної на попередніх етапах, були ті дії школярів, в яких відбивалось їх активне, свідоме ставлення до етичних ідей казкових творів. Важливим фактором даного процесу був особистий приклад вчителя, його спрямоване педагогічне керівництво спеціально організованою музично-творчою діяльністю учнів.

Досягненню результативності процесу формування морального

досвіду молодших школярів на третьому його етапі сприяло послідовне залучення учнів до участі в різних видах музично-творчої діяльності за принципом: від простого до складного. Тому на початковому етапі інсценізувались пісні-казки, здійснювалась театралізація невеликих за розміром дитячих опер за допомогою настільного театру іграшок. Після цього відбувалась інсценізація більш розгорнутих дитячих опер. Освоєнню інструментальних казкових творів сприяли засоби пластичної інсценізації. Найбільш складною формою музично-творчої діяльності, як виявилось під час експерименту, була імпровізація. Це пояснюється тим, що у школярів до моменту її проведення не були розвинуті здібності до музичного фантазування та варіювання в чисто мелодичному плані. Крім того, раптове знаходження необхідних рухів, слів та дій в певних казкових ситуаціях не відразу вдавалось дітям. Поряд з цим, в ході експериментальної роботи визнано пажливе значення імпровізацій в розширенні сфері саме самостійних проявів емоційно-чуттєвого та емоційно-усвідомленого компонентів морального досвіду учнів.

Для підведення підсумків проведеної роботи, обробки і порівняння даних нами були визначені показники сформованості кожного з рівнів морального досвіду молодших школярів:

емоційно-чуттєвий / емоційність та адекватність сприймання образного змісту музичних казок; усвідомлення особистих моральних почуттів та відтворення їх в музично-творчій діяльності /;

емоційно-усвідомлений / усвідомлення морального змісту музичних казок, засобів музичної виразності, встановлення взаємозв'язку між етичною та естетичною суттю творів, використання музично-естетичних та етичних знань, відтворення усвідомленого ставлення в діяльності /;

емоційно-діяльний / ініціативність, самостійність; реалізація емоційно-чуттєвого та свідомого ставлення до моральних ідей казок в музично-творчій діяльності /.

Для того, щоб прослідкувати за процесом формування морального досвіду молодших школярів, динамікою розвитку кожного з його рівнів, було проведено три зрізи, під час яких відбувалось оцінювання учнів за допомогою визначених нами показників.

Всі показники були приведені до середнього значення за формулою: $\bar{X} = \frac{\sum X}{n}$, де \bar{X} - середня арифметична для числа n школярів, X - кількісне значення рівнів як ознак сформованості морального досвіду, виражених в балах, \sum - знак сумарності.

Таблиця I

ДИНАМІКА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОГО ДОСВІДУ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ / в балах /

Класи	Зрізи			Приріст між I та 3 зрізами
	I	2	3	
1	6,50	8,06	10,17	3,67
2	6,34	7,67	10,45	4,11
3	6,82	8,15	10,05	3,23

Аналіз отриманих результатів свідчить про те, що приріст показників між I та 3 зрізами в шкалі балів є суттєвим. При порівнянні даних 3-го зрізу з середньою оцінкою 7,5 балів при 15-бальній шкалі стає очевидним, що рівень сформованості морального досвіду молодших школярів, досягнутий в ході експерименталь-

ної роботи, вище середнього.

У заключній частині дослідження сформульовані висновки :

Актуальність проблеми формування морального досвіду молодших школярів пояснюється, з одного боку, наявними потребами суспільства в моральному розвитку та вихованні зростаючого покоління, низьким рівнем сформованості морального досвіду учнів, з іншого – недостатньою опрацьованістю змісту та форм організації даного процесу.

Аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури, досвіду морально-естетичного виховання учнів молодших класів дозволив конкретизувати зміст категорії "моральний досвід", що визначається як синтетичне утворення логічно взаємопов'язаних компонентів: емоційно-чуттєвого, емоційно-усвідомленого та емоційно-діяльного. Кожен з них є необхідною умовою виникнення та функціонування наступного компоненту.

З урахуванням того, що питання, пов'язані з музичною казкою, до сьогодення часу не досліджувались, в роботі дано конкретне визначення цього соціокультурного феномену; виявлена специфіка, зміст та виховні можливості музичної казки.

Основою формування морального досвіду учнів є організаційно-методична система, що сприяє забезпеченню емоційно-чуттєвого та усвідомленого осягнення моральних ідей музичних казок, реалізованого в музично-творчій діяльності.

Апробація розробленої системи трьохетапної побудови процесу формування морального досвіду школярів під час дослідно-експериментальної роботи підтвердила її оптимальність та універсальність: завдяки такій побудові створюються умови для об'єднання основних процесів як морального, так і естетичного

виховання. Необхідний результат досягається значно швидше, тому що багато завдань етичного та естетичного значення вирішується одночасно, сприймання естетичних особливостей образів підводять до розуміння їх моральної суті та навпаки.

Статистичний аналіз матеріалів дослідно-експериментальної роботи показав, що рівень сформованості морального досвіду молодших школярів значно підвищився, що свідчить про ефективність запропонованої організаційно-методичної системи.

Теоретичні та експериментальні матеріали дослідження підтвердили гіпотезу про те, що висока ефективність формування морального досвіду учнів початкових класів може бути досягнута завдяки впровадженню організаційно-методичної системи, яка передбачає стимулювання процесу емоційного осягнення моральних ідей творів, їх усвідомлення та реального втілення в музично-творчій діяльності школярів.

Виконана робота не вичерпує всіх аспектів формування морального досвіду молодших школярів. Подальшого дослідження потребують питання, пов'язані з розробкою механізмів його функціонування, ролі музичного мистецтва в формуванні морального досвіду особи, створенням програм морального виховання учнів початкових класів на уроках музики в школі.

Основний зміст дослідження відображений в публікаціях:

К вопросу о формировании нравственного опыта младших школьников // Теоретические вопросы нравственного и эстетического воспитания / Сборник научных сообщений-вып.2 / К., 1992, с. 155-157,

Морально-эстетическое воспитание школьников средствами

музикальної сказки // Эстетическое воспитание молодежи средствами искусства.- М., 1991, с.113.

Музична казка в системі морально-естетичного виховання молодших школярів // Культура України: історія і сучасність.- Харків, 1992, с.148-150.

Деякі питання морального аспекту естетичного виховання молодших школярів // Шляхи удосконалення художньо-естетичної освіти в умовах відродження національної культури. Тези науково-практичної конференції 7-9 квітня 1992, Київ, КДПІ, с.242-244.

Музична казка як засіб формування морального досвіду молодших школярів // Посібник з методики музичного виховання в Україні.- К., 1994, с.138-147.

Гру

П'ялпсано до друку 02.03.1994 р.Об'єм 1,0.Формат 60x84 1/16
Друк офсетний.Тир.100.Зам.61.Безплатно.

Дод УДПУ ім.М.П.Драгоманова, Київ, Пирогова 9.

AB 29.834

AB 29.834

[The following text is extremely faint and illegible due to low contrast and blurring. It appears to be a multi-paragraph document.]